

ЧЕРВОНА О. С.

*Дніпропетровський національний університет імені
Олеся Гончара*

ФУНКЦІОНУВАННЯ ДІЄСЛІВНИХ ПЕРИФРАЗ У МОВЛЕННЄВОМУ АКТІ “МЕНАСИВ”

(на матеріалі італомовного побутового дискурсу)

У статті розглядається реалізація мовленнєвого акту “погроза” в італомовному побутовому дискурсі за допомогою дієслівних перифраз. Визначено типологію мовленнєвих актів “менасив” з огляду на функціонування в них дієслівних перифраз та проаналізовано варіативність вживання дієслівних перифраз з менасивною інтенцією.

Ключові слова: мовленнєвий акт, менасивна інтенція, мовленнєва ситуація, комунікативний намір, мовне та комунікативно-прагматичне значення дієслівної перифрази.

В статье рассматривается реализация речевого акта “угроза” в итальянском бытовом дискурсе посредством глагольных перифраз. Определена типология речевых актов “menace” в виду функционирования в них глагольных перифраз и проанализирована вариативность употребления глагольных перифраз с менасивной интенцией.

Ключевые слова: речевой акт, менасивная интенция, речевая ситуация, коммуникативное намерение, языковое и коммуникативно-прагматическое значение глагольной перифразы.

The article is discussed the implementation of the speech act “threat” in the Italian discourse by means of verbal periphrasis. It’s determined the typology of speech acts “menace” according to the verbal periphrasis and analyzed the variability of the use of verbal periphrasis with the menace intention.

Key words: speech act, menace intention, speech situation, communicative intention, language and communicative-pragmatic significance of the verbal periphrasis.

Діяльнісний підхід до вивчення мови, початок якого у лінгвістичній прагматиці належав Дж. Остіну та Дж. Серлю, трактує мову людини взагалі та її кожен окремий прояв як діяльність, спрямовану на досягнення певної комунікативної мети того, хто

говорить. Процес спілкування розглядається як інтеракція, що здійснюється за допомогою одиничних комунікативних дій (актів) учасниками комунікації при певних обставинах і з певного приводу. Акти комунікації протікають в умовах відповідного комунікативно-прагматичного простору або контексту, який створює навколо себе в кожному своєму комунікативному акті той, хто говорить [1:7].

В рамках лінгвістичної прагматики існує точка зору, що системне значення мовних одиниць не завжди відповідає комунікативним значенням, що передають ці одиниці. Проблема взаємодії мовних одиниць у мовленні розглядалась у багатьох роботах вітчизняних та зарубіжних лінгвістів (Арутюнова 1985, 1990; Кобозева 1986; Кубрякова 2001; Почепцов 1986; Цурикова 2001, 2002; Austin 1962, 1970; Searle 1969, 1975, 2006; Bach 1979, 2003; Blum-Kulka 1981, 1989; Brown, Levinson 1987; Culpeper 1996; Levinson 1983, 2000; Robinson 2006 та ін.).

Вираження комунікативного значення «погрози» є яскравим прикладом того, яким складним чином взаємодіють у природній комунікації мовна форма та значення, яке вона виражає. Це відкриває нові перспективи функціонально-прагматичного дослідження дієслівних перифраз (ДП) не лише у зазначених МА, а й наповнює живим смислом велику кількість існуючих системно-типологічних спроб їхнього опису.

Актуальною проблемою багатьох наукових дисциплін, у тому числі й лінгвістики, є питання мовленнєвої взаємодії. Теорія мовленнєвих актів увійшла до кола актуальних проблем сучасної теорії комунікації, які, вочевидь, надали поштовху дослідницькій активності. Так, з'являється значна кількість лінгвістичних робіт, що присвячені вивченню певних видів мовленнєвих актів: докору, оцінки, питання, побажання, компліменту, відмови, дозволу, заборони, погрози. В нашому дослідженні ми розглянемо мовленнєвий акт “погроза” та його реалізацію за допомогою дієслівних перифраз в італійській мові.

Головна особливість мовленнєвого акту як способу досягнення індивідом певної мети вивчається через аналіз використання в ньому мовленнєвих засобів виразу. Це ключове

поняття прагматики отримує в різних авторів неоднозначну інтерпретацію, що призводить до виникнення різних класифікації мовленнєвих актів.

Комунікативний підхід до вивчення мовних явищ передбачає докладне й різнопланове вивчення мовленнєвих актів будь-якого типу. Разом із тим, відсутність єдиної, загальноприйнятої класифікації МА дещо ускладнює дослідження, отже, ми зіткнулися з цією трудністю під час вивчення мовленнєвого акту “менасив”. Кількість наявних нині класифікацій мовленнєвих актів численна, хоча вона і варіюється у межах кожної окремої класифікації мовленнєвих актів. У нашому дослідженні за основу прийнято підхід Г. Г. Почепцова, бо лише він виділив мовленнєвий акт погрози в окремий клас – клас менасива [2].

Останніми роками в лінгвістиці були зроблені спроби проаналізувати МА “погроза” на матеріалі різних мов з різних теоретичних позицій, з огляду на це, **актуальність** нашого дослідження визначається інтересом сучасної лінгвістики до прагматико-інтенціональної специфіки функціонування мовних одиниць, тобто з позицій прагмалінгвістичного підходу до аналізу мови, що бере до уваги не лише лінгвістичні, але й екстралінгвістичні параметри. Водночас невичерпним та відкритим постає питання про варіативність та багаторівневність засобів мовного виразу мовленнєвого акту “погроза”, саме тому ми, зокрема, зосередились на функціонуванні дієслівних перифраз на матеріалі італійської мови.

На нашу думку, поняття “дієслівна перифраза” набула значної деталізації та опису у типологічно-мовному аспекті, проте вичерпною ми вважати її не можемо. Зазначається, що італійська мова має розвинену систему дієслівних перифраз, таких, які являють собою поєднання допоміжного дієслова, що змінюється за особами, числами, часами та способами, з неособистою формою дієслова (інфінітивом, дієприкметником, герундієм). Вони виступають як злиті, але роздільно-оформлені єдині за змістом конструкції, в яких, однак, допоміжне дієслово не повністю втрачає своє лексичне значення.

Серед загального корпусу перифрази з інфінітивом становлять найбільш численну групу. Це пояснюється тим, що герундій та

дісприкметник мають конкретне видове значення: герундій – неперфектне, дісприкметник – перфектне, інфінітив в цьому відношенні нейтральний і тому має широкі комбінаторні можливості. Проте, комунікативно-функціональні аспекти даного явища до цього часу не набули достатнього висвітлення, водночас, відчувається недостатність методичних засад, покладених в основу їх ґрунтового аналізу.

Об'єктом нашого дослідження виступає побутовий італомовний дискурс (протяжність певних МА) як поле реалізації функціонально-прагматичних категорій інтенційності, емотивності та модальності, які підпорядковані категорії інформативності дискурсу.

Предмет дослідження складає МА “менасив”, засобами вираження якого виступають дієслівні перифрази італійської мови.

Мета даного дослідження полягає в багатоаспектному аналізі мовленнєвого акту “погроза”, його відокремлення від близьких за прагматичною семантикою інших МА, що виражається дієслівними перифразами сучасної італійської мови.

Мета визначила вирішення наступних **завдань**: 1) відокремити мовленнєвий акт “погроза” від інших мовленнєвих актів та визначити його семантико-інформативні, валоративні та емотивні характеристики; 2) проаналізувати мовленнєві акти “докір”, “протест” як суміжні, близькі за прагматичним значенням та формою виразу до мовленнєвих актів “погроза” на підставах реконструювання їх смислової структури; 3) напрацювати та уточнити типологію МА “менасив” з огляду на функціонування в них дієслівних перифраз; 4) проаналізувати варіативність вживання дієслівних перифраз з менасивною інтенцією.

Слід зазначити, що комунікативна ситуація корреферентна дійсності, вписана в семіотичний текстовий простір, неодмінно розгортається в аксіологічній площині та має певні параметри емотивного реагування. Згідно з цим, МА “менасив” можливо нюансувати як погрози, залякування, суворе/несуворе попередження, які виступають як складні специфічні форми, що функціонують у процесі мовленнєвої взаємодії. Проте, їх дослідження дозволяє, з одного боку, прогнозувати подальші дії та наміри адресанта, а з

іншого – встановлювати найбільш ефективні способи впливу на адресата.

Мовленнєвий акт – це мінімальна одиниця мовленнєвої діяльності, що вивчається в теорії мовленнєвих актів, яка є найважливішою складовою частиною лінгвістичної прагматики [3:151].

Такі лінгвісти як Баллі Ш., Дем'янков В. З. вважають, що людина, зазвичай, говорить не заради самого процесу говоріння [4:127]. В процесі говоріння людина одночасно здійснює певну дію, що має якусь поза мовленнєву мету: вона запитує або відповідає, інформує, запевняє або попереджає, призначає або критикує.

Об'єктом дослідження теорії мовленнєвих актів є акт мови, що полягає у вимовлянні того, хто говорить речення в ситуації безпосереднього спілкування з тим, хто слухає. Суб'єктом мовленнєвої діяльності розуміється не абстрактний індивід, а той, хто є носієм ряду характеристик, психологічних (намір, знання, думка, емоційний стан, воля) і соціальних (статус по відношенню до того, хто слухає) [5:29].

Мовленнєва ситуація – це конкретні обставини, в яких відбувається мовленнєва взаємодія. Будь-який мовленнєвий акт набуває значення і може бути зрозумілим тільки в структурі немовленнєвого контакту. Мовленнєва ситуація є початковим моментом будь-якої мовленнєвої дії. Мовленнєва ситуація складається з учасників спілкування, місця та часу спілкування, предмета спілкування, цілі спілкування, зворотному зв'язку між учасниками спілкування [6:56].

Висловлювання погрози залежить від ситуації і предмета спілкування та набуває певний стилістично залежний просодичний образ. Передбачається, що висловлювання маркірується за допомогою просодичних засобів як певний прагматичний тип і в аспекті його стильового вживання [7:7].

Мовленнєвий акт погрози є базовою категорією для усього різноманіття менасивних мовленнєвих актів (ММА) у сучасній італійській мові [8:216]. При використанні МА “погроза” у висловленні відбувається переорієнтація засобів його вербальної

реалізації відповідно до мети адресанта, де ДП посідають чинне місце. Водночас, МА “погроза” може використовуватись як тактичний прийом маніпуляції адресатом у ситуація з певними цілями.

Зроблена нами спроба типологізувати ММА за умов наявності і функціонування в них дієслівних перифраз в першому наближенні дозволяє нам виокремити наступні: 1) погроза-обіцянка (промисив): *I documenti, li farò sparire* (також як емпатична конструкція); 2) погроза-застереження (директив): *Ti accingi a trascorrere le difficoltà*; 3) погроза-намір (комісив): *Sto per licenziarlo*; 4) погроза-попередженням: *Se torni a toccare il gatto ti mando fuori a pedate*.

Менасивний мовленнєвий акт розпізнається через прагматичний компонент у змістовній структурі висловлювання, що виражає намір адресанта завдати шкоди адресатові або передбачити негативні наслідки для особи або її діяльності.

Зазвичай менасивна інтенція виражається на поверхневому рівні за допомогою транслуючої моделі мовленнєвого акту, виступаючи, таким чином, погрозою-попередженням [9:16]. Зупинимось на наступному прикладі: *Se torni a toccare il gatto ti mando fuori a pedate*. В даному випадку, ми можемо зазначити, що засобами мовного вираження “менасиву-попередження” виступає логіко-граматична модель речення умовного типу зв’язку (сполучник “*Se*”), який, вочевидь, у мовленнєвому акті втрачає свою визначеність, хоча структурно співпадає з синтаксичною будовою речення. Менасивна інтенція, як ми бачимо, є розподіленою у двох частинах висловлення (“*mando fuori a pedate*”), в той час як саме вживання перифрастичної конструкції “*tornare a+Inf*” зумовлює злитість та неподільність всього висловлення, його лексико-семантичне наповнення, що дозволяє нам охарактеризувати як “мовленнєвий жанр” (за термінологією М. Бахтіна) [10]. Водночас зазначимо, що мовне значення “ітеративність” цієї перифрази не реалізується, поступаючись місцем прагматичному значенню “менасивність” з огляду на те, що прагматичне значення висловлювання складається з двох компонентів: значення висловлювання, що складається з мовних одиниць, що входять в нього, плюс контекст спілкування або ситуація. Побудова висловлювань є правилами переходу від однієї координатної системи

(мовної структури) до іншої (комунікативної) [11:29].

ММА, як і будь-який інший вид МА, відповідає критерію прямого або непрямого вираження. З інтенцією, що виражена прямо, у разі якщо, адресат має на увазі буквально те, що він говорить, у теорії мовленнєвих актів носить назву прямого мовленнєвого акту. Якщо ж у мовленнєвому акті той, хто говорить має на увазі не тільки пряме значення, а й, крім того, щось більше, такий мовленнєвий акт характеризується як непрямий [12]. З огляду на зазначене, ми вважаємо, що функціонування ДП у висловленні позначає імпліцитний МА на відміну від функціонування в висловленні однослівного дієслівного предиката. Таким чином, виокремлення прямих на непрямих мовленнєвих актів проводиться залежно від міри експлікації іллокутивної сили мовленнєвого акту, а засобом мовного вираження іллокутивного характеру прямих мовленнєвих актів є перформативна формула, що показує однозначну відповідність між іллокутивною функцією та перформативним дієсловом, що номінує її [9].

З огляду на це, інфінітивна перифрастична конструкція “*tornare a+Inf.*”, яка власне і формує інтенційне ядро цього МА, в інтеракційному вимірі набуває ознаки “нерівність статусних ролей за ознакою домінування”, а у вимірі “емоційне реагування” адресата її можливо охарактеризувати як “байдужість та безкарність”.

Прагматичні компоненти комунікативної структури ситуації “конфлікт”, яка виступає вписаною в текстовий семіотичний простір, також можуть виражатись у мовленнєвому акті (жанрі) “докір” як тип взаємодії між адресантом і адресатом. Розглянемо відмінність МА “погроза” від МА “докір” з предикативним ядром, що виражене перифрастичною конструкцією. Так, наприклад, можливо визначити відмінність ММА від МА “докір”: Наприклад: *Ti vado cercando di casa in casa, ti trovero!* В даному випадку використовується герундіальна дієслівна перифраза “*andare+Gerundio*”, мовне значення якої визначається як “прогресивність та тривалість дії”. Але у висловлюванні-квеситиві цей МА можливо інтерпретувати як “мітиговану” пом’якшену погрозу, яка відрізняється від МА “докір” лише нюансами за умов виконання повного аналізу всіх вимірів

комунікативної ситуації, вписаної в текст. Також, до таких висновків ми дійшли з урахування елементів контекстуального оточення перифрази (просодичне оформлення як екскламативу дієслова “*ti trovero!*”) та за наявності функціонально-прагматичного значення конструкції як менасивного.

Не в останню чергу, під час виконаного аналізу нашу увагу привертали випадки лексичної специфікації контекстуальних елементів, а виконання такої процедури можливо співвіднести з методологією контекстуального (процедурного) аналізу (реконструкції смислової структури дієслівних перифраз з огляду на контекст їх функціонування). Представлення менасивної інтенції у висловлюванні реконструюється з контексту її функціонування, в якому ми виокремлюємо, зокрема, модальні дієслова, модально-оцінні частки, заперечні частки, акціональні предикати, наявність особових займенників, тощо.

Здійснений аналіз ММА з дієслівними перифрастичними конструкціями дозволило нам дійти до таких висновків:

1. Менасивні МА з перифразами ми вважаємо за імпліцитні непрямі мовні акти на відміну від прямих мовленнєвих актів з однослівним предикатом, які майже не зафіксовані.

2. Регулярним чином мовні значення цих конструкцій не співпадають з їх прагматично-функціональною перспективою, а деякі МА, співпадаючи за формою вираження, можливо ідентифікувати як квазісинонімічні. Проте, структура висловлювання співпадає з логіко-синтаксичною побудовою речення.

3 Аналіз контекстного оточення ДП виступає як вирішальний задля вірної інтерпретації ММА з урахуванням всіх вимірів та чинників позамовної ситуації.

Подальше вивчення функціонування дієслівних перифраз може мати таку перспективу: більш ґрунтовно дослідити їх потенціал як оптимізаторів мовленнєвої взаємодії з огляду на співвідношення основних функціональних категорій емотивності, аксиологічності, модальності та експресивності, що підпорядковані категорії інформативності. На нашу думку, дослідження функціонально-прагматичного потенціалу дієслівних перифраз дозволяє їх

охарактеризувати як імпліцитний оптимізатор протікання мовленнєвої взаємодії, який позначається на її ефективності та сприяє встановленню комунікативного балансу між учасниками мовленнєвої комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Кобозева И. М.* Теория речевых актов как один из вариантов теории речевой деятельности / И. М. Кобозева // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17. 1986. – С. 7-21.
2. *Почепцов Г. Г.* О коммуникативной типологии адресата / Г. Г. Почепцов // Речевые акты в лингвистике и методике: Межвуз. сб. науч. тр. Пятигорск: ПГПИИЯ, 1986. – С. 10-16.
3. *Серль Дж. Р.* Что такое речевой акт / Дж. Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17. – М.: Прогресс, 1986. – С. 151-169.
4. *Балли Ш.* Общая лингвистика / Ш. Балли – М.: Изд-во иностр. литературы, 1955. – 294 с.
5. *Остин Дж.* Слово как действие / Дж. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17. – М.: Прогресс, 1986. – С. 22-31.
6. *Радугин А. А.* Русский язык и культура речи / А. А. Радугин. – М.: Библионика, 2004. – 257 с.
7. *Шелингер Т. Н.* Нетрадиционно выделяемые коммуникативные единицы современного английского языка: автореф. дисс. канд. филол. наук / Т. Н. Шелингер. – Л, 1986. – 16 с.
8. *Эпштейн О. В.* Языковое оформление речевого акта угрозы (на материале английского политического дискурса) / О. В. Эпштейн // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов: Грамота, 2009. – № 1 (3). – С. 216-220.
9. *Антонова А. В.* Система средств речевой манипуляции в британском политическом дискурсе: рецепиентоцентрический подход: автореф. дисс. док. филол. наук: 10.02.04 / А. В. Антонова. – Самара, 2011. – 35 с.
10. *Бахтин М. М.* Проблема речевых жанров // Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. М., 1986. С. 252.
11. *Почепцов Г. Г.* Коммуникативные аспекты семантики / Г. Г. Почепцов. – Киев: Вища шк., 1987. – 129 с.
12. *Эпштейн О. В.* Косвенный речевой акт угрозы в политическом дискурсе (на материале английского языка) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ssc.smr.ru/media/journals/izvestia/2009/2009_4_1337_1343.pdf.